

BRANGAKMENIŲ KARŪNA ANT TĖVO GALVOS

Galima būtų sakyti, jog tai, kad birželio mėnesį minima Tėvo diena – simboliška. Tokiu metu pats šienapjūtės įkarštis – o kaipgi šienapjūtė be tėvo, be plačios jo pradalgės, lininių marškinių ir kitokios etnografijos. O dar – rugių ir kitų javų apžiūrėjimas, vadinamas *lankymu*, kuris jau virto agrarinės lietuvių kultūros ritualu. Taigi atrodo, kad sunkių birželio darbų, reikalaujančių ir jėgos, ir ištvermės, ir drąsos vainikas savotiškai įprasmino tėvo įvaizdį, ir ne simboliškai, o gamtiškai, natūraliai susiedamas, *surišdamas* jį su žeme, su chtoninėmis dievybėmis, kurios vis dar gyvos, kokie civilizuoti bebūtume, su giliaja autochtonine, o ne klajokliška gyvensena. Abi jos būdingos mūsų tautai kaip dvi vieno obuolio pusės ir kartais galbūt apibrėžia ir tokius visuomeninius ir politinius procesus, kaip adaptacija svečioje šalyje ar visiškas neprisitaikymas – nebūtinai dėl socialinių ar kultūrinių priežasčių, veikiau dėl skirtingos jausenos ir skirtingo gyvenimo ritmo, o pagaliau – ir tikslo suvokimo.

Tėvas agrarinei lietuvių kultūrai reiškė pamatą – šeimos, visuomenės, valstybės. Įkūnijo neginčijamą (kartais gal kiek autoritarinį) autoritetą ir amato bei gyvensenos mokytoją, papročių ir tradicijų, visuomeninio paveldo saugotoją, šeimos gynėją. Betėviais likę ar tapę vaikai buvo patys nelaimingiausi, kaip ir nepažinę jo – mergvaikiai, pamestinukai. Ar turintys silpną, neryžtingą, bailų tėvą. Iš senosios matriarchatinės lietuvių kultūros atėjęs tėvo vaizdinys perėmė senojo matriarchato deivių motinų chtoninę, žemės stiprybę, o krikščionybė papildė jį naujomis prasmėmis: mokytojo, švietėjo, auklėtojo, išminties perdavėjo.

Galbūt todėl ir skaudžiosios tremtys atsiveria truputį kitaip, jei žvilgteltume į jas šiuo atžvilgiu. Šeimos kaip institucijos, o ypač tėvo kaip šeimos centro sunaikinimas buvo viena iš baisiausių okupantų užmačių. Juk ne veltui išvežant žmones vyrai buvo atskiriami nuo moterų ir vaikų: ne tik dėl to, kad jie buvo fiziškai stipresni ir galbūt numatyti sunkesniems darbams. Vargu. Palikti šeimą be tėvo reiškė palikti ją be užnugario, be gynėjo, be dvasinės saugos centro. Ir juolab tada, kai jo labiausiai reikia – šiurpiomis paniekinto žmogiškumo sąlygomis, siekiant ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai palaužti tautą, kuriai Tėvo vardas įkūnijo ramybę, orumą, saugumą, Dievo ir žmogaus santarvę.

Galima sakyti, kad tos užmačios iš dalies pavyko. Pakirsta tėvo institucija šiandien yra skaudi socialinė ir visuomeninė problema – globos namuose augantys vaikai, tėvai kaip išlaikytiniai, o ne išlaikantieji, ne kaip energijos ir vilties, o kaip apatijos ir regreso perdavėjai. Antra vertus, nereikėtų to sieti tik su sovietmečiu ir posovietinio bloko šalimis. Krikščioniškųjų vertybių atsisakanti Europa irgi savaip transformavo tėvo įvaizdį, ne išimtis ir kitas modernusis pasaulis, kuriam dažnai užtenka tėvo kaip formalaus vienetą, kaip tam tikros socialinės kategorijos, bet neretai nebelieka jo kaip monolitinio šeimos ir visuomenės centro. Jis skyla į skirtingus socialinius pavidalus, kuriuos dar labiau iškreipia perdėm sureikšmintas ir išbalansuotas žmogaus teisių ir laisvių deklaravimas.

Tėvą aš matau ne tik birželio laukuose, apžiūrinėjantį rugius. Ne tik šienaujantį subrendusias vidurvasario smilgas. Tėvystė reikalinga net kosmose, sapne, juodoje naktyje, suspaudime ir nevilty, kai pats esi senas, bejėgis ir vienišas. Ji kaip Žemės karūna, ir jos metafizinis brangakmenių spindesys neišblės, kol bent vienas vaikas galės ištarti – Tėve.

Marija Pempytė

Janina Degutytė

Arūno Baltėno nuotr.

...Buvo rankos – sotinusios duona,
Širdimi sušildyta, skalsia, –
Nešančios užuovėją ir giedrą
Mano viešelių rudenyse...
Buvo rankos... Gal be jų kaip skiedrą
Nusineštų ošianti tėkmė mane?..
Gal be jų – priglaustų tarsi lašą
Nebyliam, atvėsusiam dugne...
Ir jei aš pati ką nors parnešiu,
Tai todėl, kad vis pakelėse
Buvo rankos – sotinusios duona,
Širdimi sušildyta, skalsia.
Nešančios užuovėją ir giedrą
Mano viešelių rudenyse...

Kitame numeryje:

- G. Gudjurgienė. Gyvo archyvo diena
- Antanui Vaičiulaičiui – 105
- Stanislovo Abromavičiaus eilėraščiai

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Marija Pempytė. Brangakmenių karūna ant tėvo galvos
- 2-as psl. Alfonsas Motuzas. Katalikiška vasara Lietuvoje (II)
- 3-as psl. Irena Tumavičiūtė. Austras byloja Europai apie Vilnių
- 4-as psl. Nijolė Hunter. Orfėjas ir Euridikė
- 5-as psl. Bronius Radzevičius. Dvi novelės
- 6-as psl. Algimantas Katilius. Apie lietuviškus giedojimus
- 7-as psl. J. Ivanauskienė. B. Brazdžionio gyvenimo ir veiklos fragmentai

Katalikiška vasara Lietuvoje: birželis

ALFONSAS MOTUZAS

Pabaiga. Pradžia 2011 m. birželio 11 d. „Kultūroje“

Kristaus kūno ir kraujo (Devintinės)

Kita šventė – Kristaus kūno ir kraujo (Devintinės). Ji švenčiama devintąjį ketvirtadienį po Velykų, todėl vadinama Devintinėmis (Lietuvoje ši šventė nukeliama į sekmadienį).

Po šv. Mišių – Devintinių procesija. Nuo įprastinės eucharistinės procesijos ji skiriasi tuo, kad sustojama prie keturių papuoštų altorėlių ir giedamos visų keturių evangelijų – Mato, Morkaus, Luko ir Jono – ištraukos. Pirmoji kalba apie Kristų Mokytoją, antroji – apie Stebukladarį, trečioji – apie Eucharistijos Įsteigėją, ketvirtoji – apie dieviškosios gyvybės mums Davėją.

Devintinės yra paskutinė iš kilnojamųjų kalendarinių švenčių, švenčiama maždaug tarp gegužės 25-osios ir birželio 23-osios. Dažniausiai Devintinės švenčiamos birželio mėnesį. Religinė šventės dalis skirta pagarbinti Švč. Sakramentui, kuris paliktas žmonėms, švenčiantiems Eucharistiją. Prisimenami Jėzaus Kristaus per Paskutinę vakarienę (prieš kančią) apaštalams pasakyti žodžiai: „Jei nevalgysite žmogaus Sūnaus kūno ir negersite Jo kraujo, neturėsite savyje gyvenimo. Kas valgo mano kūną ir geria mano kraują, tas turi amžinąjį gyvenimą, ir aš jį prikelsiu paskutinę dieną“ (Jn 6, 54–55). Šitaip Jėzus kalbėjo, laimindamas ir dalydamas savo mokiniams duoną bei vyną, pabrėždamas, jog šie Jo dieviškąją galia pašventinti dalykai ir yra Jo kūnas bei kraujas. Lietuvoje kai kurios šventės epizodus vaizdingai aprašė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius: „Vyskupo Merkelio Giedraičio ir Geišos Eliavysčios gadynėj per Vainikus šitokia eile žmonės vaikščiojo prie šetrų (laukuose išstatytų, berželiais papuoštų nešiojamų altorėlių – aut. past.). Visų pirma ėjo vyriškieji giedodami, paskiau moteriškosios; visi turėjo rankose uždegtas vaško žvakes, iš namų atneštas. Įkandin paskui moteriškasias ėjo ir vaikeliai, vieni ir antri nešės rankose aukso taures, torielkėles, arba patentus, ir kitus indus bažnyčios. Sumai baigiantis, jaunikačiai lig laiku bruzda iš bažnyčios su paparčiais, būgnais ir kitais dalykais, iškilmei priderančiais. <...>. Minios žmonių eina be kokios eilės, giedodamos ir garbindamos Dievą“. Skirtingai nuo vysk. M. Valančiaus pateiktos informacijos, šiaurės vakarų žemaičiai Devintines vadina *Šetro-mis*. Šiuo žodžiu vienoje vietovėse vadindavo procesijos altorėlį, kitose – seniau procesijų žygio nustatytose vietose statomas palapines, o šiaurės Žemaitijoje – visą Devintinių procesiją. Ten neretai vieni kitiems primindavo: „Ryt Šetras vaikščios“. Šventę puošia iš laukinių žolių ir medžių lapų nupinti vainikai bei bažnyčių pasieniuose, šventoriuose bei sodžių vartuose išstatomi berželiai. Devintinių liaudies pamaldumo praktika – vainikų iš devynių žolių bei gėlių pynimas bei nešimas į bažnyčią pašventinti. Po bažnytinės procesijos šie žolynai yra šventinami ir naudojami gydymui, o beržo šakelėmis bausdavo vaikus, taip pat beržo, ažuolo ir kiečio šakeles sukaišiodavo į pastoges (iš lauko pusės), kad perkūnas į namus netrenktų. Pašventintais Devintinių žolynais aprūkomai ligoniai, taip pat rūkoma griauštinui griaužiant ar audrai siaučiant. Žemaitijoje ir dabar tebėra paprotys per Devintines prie laukų namo durų pritvirtinti sukryžiuvus dvi beržo šakeles. Devintinių procesijoje mušami būgnai, pučiamos švilpynės ir trimituojama dūdomis.

Kristaus Kūno ir Kraujo (Devintinių) šventė gimė Lieže (Belgija). Čia ji pradėta švęsti, kai 1202 m. vienuolė Julijona Mont-Cormilona patyrė apreiškimą. Po penkiasdešimties metų (1261 m.) panašų apreiškimą patyrė ir Liežo vyskupas Jokūbas Pantaleonas, vėliau tapęs popiežiumi Urbonu IV.

1264 m. Bolsenoje, prie Viterbo (Italija), įvyko stebuklas – iš šv. Ostijos tekėjo kraujas. Tai išgarsino Švč. Sakramento garbinimo tradiciją, o popiežius Urbonas IV išleido bulę „Transiturus“, kuria nurodė švęsti Švč. Sakramento šventę ketvirtadienį, po Sekminių. Šventei plintant, kartu plito ir paprotys išeiti už bažnyčios šventoriaus ribų: Vokietijoje pirmąkart buvo keliaujama net už miesto ribų, per pasėlių laukus, sustojant keturiuose vietose prie tam specialiai įrengtų altorėlių, kur giedamos keturių evangelijų ištraukos ir laiminama Švč. Sakramentu. XII a. šios procesijos jau buvo paplitusios visoje Vakarų Europoje. Į Lietuvą ši tradicija ir bus atėjusi iš Vakarų Europos. Vainikų pynimas yra vietinė maldingumo tradicija.

Joninių šventės akimirka

ni, po Sekminių. Šventei plintant, kartu plito ir paprotys išeiti už bažnyčios šventoriaus ribų: Vokietijoje pirmąkart buvo keliaujama net už miesto ribų, per pasėlių laukus, sustojant keturiuose vietose prie tam specialiai įrengtų altorėlių, kur giedamos keturių evangelijų ištraukos ir laiminama Švč. Sakramentu. XII a. šios procesijos jau buvo paplitusios visoje Vakarų Europoje. Į Lietuvą ši tradicija ir bus atėjusi iš Vakarų Europos. Vainikų pynimas yra vietinė maldingumo tradicija.

Šv. Antanas

Švento Antano kultas gimė Italijoje 1232 m. kada popiežius Grigalius IX jį kanonizavo ir paskelbė šventuoju, Šv. Antanas paprastai vaizduojamas ant rankų laikantis kūdikėlį Jėzų. Šis siužetas atsirado XVII a. Liaudies pamaldumo tradicijoje šventasis Antanas yra vargdienių, kenčiančiųjų užtarėjas, ligonių gydytojas bei dingusių daiktų gražintojas.

Švento Antano kultas į Lietuvą atėjo iš Vakarų Europos su pirmaisiais pranciškonų misionieriais. Lietuvoje šv. Antanas garbinamas Troškūnų, Tytruvėnų, Telsių bei Kretingos bernardinų (dabar pranciškonų) vienuolynų bažnyčiose. Liaudies pamaldumo tradicijomis ypač išsiskiria Troškūnai ir Kretinga. Šv. Antano kultas Troškūnuose žinomas nuo senų laikų: Švč. Trejybės bažnyčios šventoriuje stovi šio šventojo statula, tikinčiųjų nuomone, turinti stebuklingos galios. Maldininkai aplink ją eina keliais, duoda įžadus.

Rašytiniuose istorijos šaltiniuose nurodyta, kad Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. M. Marijai bažnyčioje šv. Antano kultas ypač sustiprėjo XVIII amžiuje, kada buvo įvesti Šv. Antano atlaidai ir pastatytas altorius su stebuklingu šv. Antano paveikslu. Altorių maldininkai apeina keliais, prieš ar po šventų Mišių gieda šventajam skirtas giesmes. Ypač ši pamaldumo tradicija ryški per Šv. Antano atlaidus, t. y. birželio 13 dieną. Šie atlaidai – ne tik Kretingos miestelio šventė. Lietuvos katalikai tikėjo ir tebetiki, kad Kretingos bažnyčioje aplink šv. Antano altorių ir paveikslą sklando stebuklinga dvasia. Turbūt dėl to į bažnyčią ir šiandien susirenka maldininkai ne tik iš visos Lietuvos, bet atvyksta svečių ir iš Vakarų Europos, užjūrio. Kretingos bažnyčioje Šv. Antano altorius iš pradžių stovėjo netoli pagrindinių durų, vyrų pusėje. 1908 m. Kretingoje ir jos bažnyčioje kilo didelis gaisras, bet šv. Antano altorius ir paveikslas nenukentėjo. Po bažnyčios rekonstrukcijos šv. Antano altorius perkeltas į kairiąją bažnyčios navą, prie didžiojo altoriaus (dabartinė vieta). Rašytiniai šaltiniai kalba, kad 1922–1939 metais į Kretingoje vykstančius Šv. Antano atlaidus atkeliavdavo minios maldininkų. Ypač daug tikinčiųjų iš Kauno Nemunu atplaukdavo iki Klaipėdos, o iš ten pėsčiomis atėdavo į Kretingą. Dažnai taip atkeliavę tikintieji, nors ir pavargę, tą patį vakarą priimdavo Švč. Sakramentą bei eidami keliais aplink šv. Antano altorių melsdamiesi (giedodami šv. Antanui skirtas giesmes) jį pagarbindavo. Ši liaudies maldingumo tradicija Kretingoje ir šiandien tebegyvuoja. Šven-

tam Antanui liaudis Lietuvoje skiria dvi giesmes. Pirmoji – „Linksminkis, dangau“, o antroji „Kaip didis Šventasis Antanas“.

Po pamaldų bažnyčiose, Antanai ir Antaninos dainomis, eilėraščių posmais bei gražiausiais literatūriniais palinkėjimais yra sveikinami namuose.

Šv. Jonas Krikštytojas (Joninės)

Pagal Katalikų Bažnyčios liturgiją – tai šv. Jono Krikštytojo gimimo šventė, jau XVI a. lietuviškuose raštuose vadinama Joninėmis, kartu pabrėžiant šios dienos liaudies papročiuose esant daug ikikrikščioniškosios kultūros liekanų, pasireiškiančių šventės šventime. 1595 metais Prūsijoje leistame veikale „Didžiųjų Prūsijos žemėlapių paaiškinimas“ yra rašoma, kad šventės išvakarėse yra sukuriami laužai, per juos šokinėjama ir deginami įvairūs žolynai, statomi vartai, prie kurių pritvirtinamos vasaros gėlių kupolės, linksminamasi: geriamas alus, prie ugnies iki ryto budima, merginų ieškoma paparčio žiedo arba renkamos trijų, septynių, net ir devynių skirtingų rūšių gėlės iš kurių pinami vainikai. Vieni jų su įstatytais žvakutėmis yra leidžiami į vandenį, kitais – puošiamos Jonų ir Janinų galvos. Dėmesio verta tai, kad Joninių, kaip ir Kalėdų, ikikrikščioniškąjį pasaulėvaizdį integravęs apeigų klotas koncentruojasi bažnytinėje Šv. Jono Krikštytojo šventėje.

Šventieji Petras ir Paulius (Petrinės)

Šventasis Petras – tai apaštalų vyriausiasis ir pirmasis Romos vyskupas, kuriam pats Kristus yra pažadėjęs dangaus karalystės raktus, vadinasi, įgaliojęs valdyti Dievo tautą žemėje. Šventasis Paulius – didysis tautų apaštalas. Bažnytinėje ikonografijoje Šv. Petras vaizduojamas su raktais rankose, o Šv. Paulius – su knyga. Liaudies posakis sako: „Šventasis Petras – raktininkas, o Šv. Paulius – raštininkas. Jie abu yra draugai: vienas įleidžia, kitas įteisina“. Liaudies pamaldume ši šventė vadinama Petrinėmis. Nuo seno Lietuvoje, parapijose, kuriuose buvo švenčiami Šventų Petro ir Pauliaus atlaidai parapijiečiui nedalyvauti bažnytinėje liturgijoje buvo didelė negarbė. Tradicija sako, kad šios šventės metu buvo stengiamasi atlikti išpažintį ir priimti Šventąją Komuniją. Tikima, kad privalu turėti švrią sąžinę, kaip ir per Velykas bei Kalėdas. Po Šv. Mišių yra paprotys giminėms gamtoje susirinkus linksmintis, dainuoti, šokti. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius „Palangos Juzėje“ užsimena, kad XIX a. per Petrinės buvo linksminamasi gamtoje panašiai kaip per Jonines. Tai rodo, kad šios šventės vieną kitą papildė (viena primena apie kitą, o kitą tęsia praeitą).

Vasara – gražių bažnytinių, giminių suėjimų, vestuvių ir kitų švenčių metas, turtingas senolių išmintimi, dvasios tvirtybe ir gamtos grožio, darnos bei jos dovanų gausa. □

Petrinių vainikas

Austras byloja Europai apie Vilnių

IRENA TUMAVIČIŪTĖ

Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos Austrų, šveicarų ir Lichtenšteino kunigaikštystės literatūros skaitykloje seniai nebuvo tiek svečių – š. m. gegužės 31 d. skaityklos vedėjos Rasos Matulevičienės kvietimu atvyko ne tik literatūros, bet ir Vilniaus mylėtojai, visi kartu jie – Cornelijaus Hellio kūrybos ir lietuviškos veiklos gerbėjai, bičiuliai. Šio 1956 m. Zalburge gimusio humanitaro darbams surašyti neužtektų jaučio odos – vokiečių kalbos ir literatūros, austrų literatūros dėstytojas, rašytojas, publicistas, radijo laidų rengėjas, vertėjas. Dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą Austrijos universitetuose (Zalcburgo, Vienos, Klagenfurto).

Mums, lietuviams, Cornelijus Hellis ypač brangus dėl gausybės lietuvių literatūros vertimų, dėl lietuvių kalbos ir kultūros sklaidos vokiškai skaitančioje Europoje. Jis yra parengęs dvi lietuvių literatūros antologijas, kuriose yra nemažai jo paties verstų tekstų. Skaitančią Europą supažindino su A. Vienuolio, M. Katiliškio, R. Gavelio, J. Ivanauskaitės, M. Ivaškevičiaus, A. Marčėno, V. Bložės, J. Kunčino, V. Juknaitės, K. Platelio ir daugelio kitų autorių kūryba.

Cornelijaus Hellio darbai įvertinti gražiais apdovanojimais: Austrijos valstybine premija už mokslinę publicistiką (1996), Lietuvos rašytojų sąjungos Poezijos pavasario prizų už lietuvių poezijos vertimus į vokiečių kalbą (2004), Lietuvos Respublikos ordinu „Už nuopelnus Lietuvai“, Karininko kryžiumi (2004), Švento Jeronimo premija už lietuvių literatūros vertimus (2010).

Cornelijus Hellis abiem 2009 m. Europos kultūros sostinėms rengė literatūrinius projektus: „Lincas skaito Vilnių“ (Lince) ir „Vilnius skaito Linčą“ (Vilniuje).

2009 m. išėjo jo knyga apie bundantį Vilnių „Der eiserne Wolf im barocken Labyrinth. Erwachendes Vilnius“. Tais pačiais metais Klagenfurte buvo išleista 316 puslapių knyga „Vilnius“, kurią autorius pristatė š. m. gegužės 31 d. Vilniuje.

Jaudinančiai skambėjo pirmieji svečio žodžiai: „Šiandien man ypatinga diena – atiduoti Vilniui, ką gavau iš Vilniaus“. Domėtis Lietuva ir Vilniumi Cornelijus Hellis pradėjo netikėtai: 1984–1986 m. jis Vilniaus universitete dėstė vokiečių kalbą ir austrų literatūrą. Būdamas tikras humanitaras, jis ėmė mokytis kalbos tos šalies, kurioje gyveno. Jo lietuvių kalbos mokytoja buvo germanistė dr. Jūratė Dikšaitė, iki šiol ištikima jo vertimų konsultantė.

Kalbėdamas apie pirmąją pažintį su Lietuva, bibliotekos svečias žaismingai papasakojo, kaip vykdamas į Vilnių, šį miestą matė J. Bobrowskio eilėraščių vaizdais – kitokios informacijos neturėjo, juk interneto nebuvo.

Minėtoje knygoje apie bundantį Vilnių autorius kalba apie groteskiškus „realiai egzistuojančio siurrealizmo“ – to meto sovietinio gyvenimo – vaizdus: kaip per dvejus metus jam nepavyko nusipirkti tualetinio popieriaus, kaip pasidarė bloga paragavus vienintelės rūšies dešros iš parduotuvės, kaip per Kalėdas nebuvo šventinio apšvietimo. Po dvejų metų, praleistų Sovietų Sąjungoje, jam buvo aišku – ieškantieji politinių alternatyvų ir pokyčių šioje šalyje neraz nieko.

Ir vis dėlto Cornelijus Hellis nuolat grįždavo į Vilnių. Minėtoje knygoje jis supažindino su svarbiausiais miesto istorijos momentais, prisodrinamas juos savo išgyvenimais ar išpūdžiais. Nepamiršo geranoriškai pakritikuoti lietuvių gebėjimo „improvizuoti paskutiniąją minutę“, bet vis dėlto prisipažino, kad Vilnius yra mylimiausias jo miestas – po trumpų „flirtų“ su Roma, Venecija, Praha ar Tiubingenu. Jis myli Vilnių tokį, koks jis yra.

Naujojoje savo knygoje, kuri išleista rinktinių Europos miestų serijoje „Europa erlesen“, C. Hellis suteikia žodį 83 autoriams, tekstų originalai parašyti 13 kalbų. Daugelį tekstų išvertė pats sudarytojas. Jis taip parinko poeziją ir prozą, kad būtų papasakota miesto istorija – literatūriniais tektais, dienoraščiais, laiškais. Antras tikslas buvo atskleisti miesto topografiją.

Knyga gimė iš medžiagos, kauptos beveik du dešimtmečius – pats ieškojo, klausinėjo kolegų lietuvių. Knyga pradėdama austrų poeto H.C. Artmanno eilėraščiu, kuriame autorius dar sovietų okupacijos metais, žiūrėdamas pro „Lietuvos“ viešbučio langą, siekė atkreipti europiečių dėmesį į Vilnių: /negi neturite akių kaktoje/jūs europiečiai, žiūrėkite.

Taip vokiškai skaitantys europiečiai pakviečiami į beveik 700 metų truksiančią literatūrinę kelionę: nuo legendos apie geležinį vilką, kurios veiksmas vyksta XIV a., iki Tomo Venclovos minčių apie Vilnių, kuris gražesnis už Florenciją. Tiesa, tik keli eilėraščiai skiria legendą nuo istorinio

ravjovo žiaurumą, neapykantą „maištininkams“. Sudarytojas pastebėjo, kad Muravjovo terminologija panaši į tą, kurią sovietai vartojo kalbėdami apie Lietuvos partizanus.

Menachemo Begino, kuris, Vokietijai užpuolus Lenkiją, su tūkstančiais Lenkijos piliečių 1939 m. rado prieglobstį Lietuvoje, atsiminimų ištrauka perteikia 1940 metų atmosferą sovietų okupuotame Vilniuje, Lukiškių kalėjime ir liūdnei pagarsėjusiuose KGB rūmuose 1940–1941 m., kai ten dar buvo NKVD tardymo izoliatorius ir kai sionistą M. Beginą tardė žydų enkavėdistas.

Trumpos A. Nykos-Nyliūno dienoraščių ištraukos tarsi įrėmina M. Begino praleistus mėnesius kalėjime: 1939 m. – džiaugsmas atgavus Vilnių; 1941 m. trėmimai į Sibirą, vokiečių okupacija.

C. Hellis supažindino su keliais teksta žydų tematika: Marko Šagalo „Vilniaus sinagoga“, Abrahamo Suckeverio ištraukomis iš jo knygos „Vilniaus getas“, perskaitė jaudinantį Antono Schmido atsisveikinimo laišką, rašytą žmonai – austrų kilmės nacių puskarininkis karo metais padėjo žydams, nemažai jų išgelbėjo. Buvo nacių sušaudytas.

Knygoje stengiasi pateikti skirtingus to paties momento vertinimus. Antai Antanas Škėma 1944 m. liepos mėn. pradžioje mato žiaurius vaizdus Vilniaus gatvėse, būdamas tarp susijaudinusių lietuvių, kurie stengiasi kaip nors pasitraukti į Vakarus, kad ir su kariniais vokiečių traukiniais. Po kelių dienų tą patį Vilnių, bet kitomis akimis, mato su sovietais atėjęs Ilja Erenburgas.

C. Hellis perskaitė jo paties išverstą Maironio kūrinį „Vilnius prieš aušrą“, minėjo Eugenijaus Ališankos, Juditos Vaičiūnaitės eilėraščių Vilniaus tema. Pasidžiaugė, kad turėjo garbės poetę pasveikinti Zalcburge.

Kalbėdamas apie aktualiausius istorijos įvykius, C. Hellis pacitavo Henriko Nagio Vilniaus baladę, kurioje tilpo nauja vilko staugimo prasmė, Kovo 11-oji, Budapešto ruduo, Prahos pavasaris, verbos, plieniniai tankai už amžinojo miesto sienų, Vilniaus varpai, Prisikėlimo diena.

Knygos sutiktuvių laikas leido tik glaustai apibūdinti kūrinių atrankos principus ir pakalbėti apie reikšmingesnius Vilniaus istorijos momentus, pacituojant kelis daugiabalsio rinkinio autorius. Vokiškai mokantys europiečiai knygos gale gali susipažinti su Vilniaus istorijos apžvalga.

Vilniečiai gali knygą paskaityti Adomo Mickevičiaus bibliotekoje. O paskaityti tikrai verta – knyga skaitytoji dovanoja daugiataučio Vilniaus mozaiką, poetiškais vaizdais lydi miesto istorijos vingiais, verčia stabtelėti ir kitu žvilgsniu pamatyti pažįstamas vietas.

Be minėtųjų autorių, susitiksime su Johanu Bobrowskiu, Wladislawu Syrokomle, Georgu Braunu, Fadejumi Bulgarinu, Stendaliu, Adomu Mickevičiumi, Tarasu Ševčenka, Alfredu Döblinu, Simonu Dubnovu, Francišaku Aliachnovičiumi, Czeslawu Miloszu, Natalja Arsenjeva, Moise Kulbaku, Grigorijumi Kanovičiumi, Aksinija Michailova, Jurgiu Kunčinu, Maksimu Tanku, Sigitu Geda, Kaziu Bradūnu, Paulina Pukyte ir kitais autoriais, kurių kūryba, dienoraščiai ar dokumentiniai tekstai kalbina Vilniaus praeitį ar dabartį, žymias asmenybes.

Šioje knygoje matome visokį Vilnių – legendinį, šviesų, sugriautą, niūrų, su kraujo atšvaitais, gražesnę nei Florencija.

Nejučiomis prisimeni Vaižgantą: „Lininiai, arielkiniai, mėšluočiai, dažnai padliecai tie lietuviai, bet mano broliai“. Taip ir Cornelijus Hellis myli Vilnių su jo praeitimi ir dabartimi, su visais jo atspalviais, miestą, kuris jo gyvenimą padarė ypatingą. Vilnius, paties autoriaus žodžiais, jam lieka alternatyva, su kuria jam „patogu gyventi Vienoje“. □

Jūratė Dikšaitė ir Cornelijus Hellis

Gedimino laiško, kurį jis pasiuntė keliems Europos miestams, kviesdamas į Vilnių krikščionis amatininkus, pirklius ir karius.

C. Hellis kalbėjo, jog nemažai aptiktų tekstų jam pačiam buvo malonus siurprizas. Toks siurprizas jam buvo gamtininko, keliautojo ir mąstytojo Georgo Forsterio (1772–1775), dalyvavusio antrojoje Dž. Kuko kelionėje aplink pasaulį išpūdžiai apie Vilnių, rašyti 1784 m. – „prieš 100 metų Vilniuje buvo 80 000 gyventojų, o dabar, kartu su 12 000 žydų, vos 22 000.“ Pateikęs liūdną nusiaubto miesto vaizdą, G. Forsteris, tuo metu – Vilniaus universiteto profesorius, vis dėlto mano, jog Vilniaus apylinkės yra gražiausia, ką jis matęs Lenkijoje ir Lietuvoje. Kliūva netvarkai Vilniaus universitete, ypač lenkių apsileidimui, purvui mieste. Bet autorius pastebi religinę toleranciją. C. Hellio nuomone, G. Forsterio laišakai rodo, kaip Apšvietos amžiaus atstovui jam nepažįstamas pasaulis kėlė fobijų.

C. Hellis pabrėžė į lietuvių kalbą išverstų Vilniaus universiteto medicinos profesoriaus Josefo Franko atsiminimų reikšmę (vertė Genovaitė Dručkutė). Beje, ištrauka iš šios knygos yra vienintelė, versta ne iš originalo, o iš vertimo. Sudarytojas parinko tekstą, kuriame taip pat kalbama apie religinę toleranciją: per kvietinius pietus generalgubernatoriaus rūmuose maloniai šnekučiavosi greta sėdėję katalikų vyskupas, stačiatikių archimandritas, liuteronų ir reformatų kuniga.

C. Hellis atkreipė dėmesį į tai, kad jis parinktais teksta siekė parodyti, jog Vilnius kartais tapdavo lyg ir pasaulio istorijos centru. Tad Vilniuje sutinkame ne tik Napoleoną, bet ir „Vilniaus koriką“ Muravjovą, kurio XIX a. į vokiečių kalbą išverstus memuarus pavyko aptikti Vienos bibliotekoje: iš parinktos ištraukos sužinome apie Mu-

Orfėjas ir Euridikė

NIJOLĖ KAVALIAUSKAITĖ–HUNTER

Dažnas yra girdėjęs šią legendą apie meilę ir tikriausiai žino, kad dviejų mylinčių žmonių, Orfėjo ir Euridikės meilė įveikė net pačią mirtį. Yra daug pavyzdžių, liudijančių apie tai, kad meilės jausmo suvienytas tarpusavio ryšys tampa gyvenimo tikslu. Orfėjo istorija – tai vyro meilės moteriai pavyzdys. Ne todėl, kad Orfėjas buvo neeilinis žmogus, turėjęs kūrybinę gyslelę, pasak graikų mitologijos, gerai išmanęs menus. VI a. pr. Kr. jis garsėjo kaip žymiausias Antikos poetas ir kompozitorius. Jam priiskiriamas muzikos instrumento citros išradimas ir lyros patobulinimas. Orfėjaus muzikavimas sielai suteikdavo ramybę ir išsklaidydavo liūdesį, numalšindavo skausmą; besiliejančios muzikos garsai, sutramdę laukinę prigimtį, prijaikindavo laukinius žvėris, muzikos virpesiai sustabdydavo vandens tėkmę. Šiuo atveju galima išvelgti muzikos kaip dieviškojo meno galią. Iš tiesų, juk ne kiekvienam lemta muzikuoti, tai – Dievo įskelta kibirkštis. Orfėją galima laikyti pakankamai drąsiu, nevengiančiu susidurti su žiaurumo išraiškomis, nugalėti jas ir pasauliui dovanoti taiką ir harmoniją.

Orfėjo kaip dainiaus nuopelnai yra plačiau aprašyti Argonautų žygyje. Jasonas, pasiėmęs jį į laivą, tvirtai tikėjo, kad Orfėjo muzikos dėka pavyks išvengti sirenų kerų. Sirenos, kurios gyveno trijose salelėse, buvo garsios tuo, kad nuostabiai dainavo. Pro šalį plaukę jūreiviai neatsispyrė jų vilionėms. Suviliojusios savo grobį, jį suėsdavo. Orfėjas, išgirdęs sirenų balsus, išsitraukė savo lyrą ir užgrojo dar gražiau. Dainiaus atliekama muzika nustelbė kraujo ištroškusių viliokių dainas.

Nors Orfėjas laikomas dievaičiu, jam nesvetimi buvo ir žemiški jausmai. Grįžęs iš Argonautų žygio, jis veda Euridikę. Tačiau jai įgelia gyvatė, ir ji miršta. Orfėjo siela liūdi, ji kamuoja kančia, tai atsispindi jo atliekamose dainose, kurios per smelktos gilaus skausmo. Šiais žodžiais prasideda baroko laikų italų kompozitoriaus C. Monteverdi opera „Orfėjas“.

*Vien tik Muzika jums padėti gali,
Švelniai paguosti, kai siela rauda gailiai,
Arba uždegti širdis tauriai meilei,
Žmogui silpnam parodyti kelią.*

Net dievai neliaka abejingi, Orfėjo pasigaili ir duoda patarimą, kaip muzikos garsų pagalba būtų galima susigrąžinti savo žmoną. Orfėjas išsiruošia į Požemio karalystę. Svečiuodamasis joje, savo dainomis suminkština Hado ir Persefonės širdis, ir jie leidžia Euridikei palikti mirusiųjų karalystę ir grįžti į gyvųjų pasaulį. Bet su viena sąlyga: vesdamasis Euridikę namo, Orfėjas negali į ją atsisukti. Ilgesio iškamuotas Orfėjas šio išbandymo neišlaiko, jam magą pamatyti mylimosios, apie kurią ilgai svajojo, akis. Tai juos abu pražudo. Kitą kartą jiems lemta susitikti jau tik po jo mirties. Pasmerktas begaliniam ilgesiui ir kančioms, jis duoda priesaiką nebepamilti jokios kitos moters.

Orfėjo tema buvo tokia patraukli, kad operas, baletus, kūrinius simfoniniams orkestrams sukūrė maždaug apie trisdešimt kompozitorių, gyvenu-

sių skirtingose epochose, pradedant XVII amžiumi ir baigiant XXI-uju. EPOCHĄ diktavo savo stilių bei žanrus. Tad istorija apie Orfėją ir Euridikę buvo interpretuojama vis kitaip. Baroko epochoje opera buvo suprantama kaip jausmų, išgyvenimų perteikėja. Klasicizmo laikais siekta paprastumo, natūralumo. Ši epocha – tai reformų metas: opera suskyla į rimtąją ir komiškąją. Romantizmas domisi maištingu jausmų pasauliu. Verstinė opera – tikroviška, buitish-

Jean Marais J. Cocteau filme „Orfėjas“, 1950.

C. Monteverdi „Orfėjas“ Klaipėdos Valstybiname muzikiniame teatre.
Rež. – Jonas Vaitkus, 2009

ka. Kuriant ekspresionistiniu stiliumi, siekiama individualios išraiškos. Neoklasicizmo kompozitoriai vengė emocionalumo, užtat visi kiti praeities aspektai tiko.

Pirmoji šia tema parašyta opera pasaulį išvydo 1600 metais. Tai – O. Rinuccini „Euridikė“, atlikta prancūzų karaliaus Henriko IV ir Marijos Mediči vedybų proga.

1602 metais gimė G. Caccini „Euridikė“. Šaltiniuose pažymima, kad artistai vilkėjo labai puošnius sceninius kostiumus, o aplinka buvo papuosta spalvingomis dekoracijomis. Puošnumas, įmantumas – būdingas baroko bruožas.

1607 metais sukuriamą C. Monteverdi opera „Orfėjas“. Kompozitorius ir jo amžininkai sukūrė operos schemą, kurios buvo laikomasi ir ateityje. Jie išskyrė šias dalis: solo ar duetu atliekamas ari-

G. Kratzenstein-Stub, 1793–1860.
„Orfėjas ir Euridikė“

jas, turinį paaiškinantys rečitatyvai, didžiuliai chorai, instrumentinė uvertiūra, interliudijos. 1616 metais pasaulį išvydo D. Belli „Sielvartingas Orfėjas“, 1619 metais S. Landi „Orfėjo mirtis“. Italų kompozitorius šią operą laikė tragikomiška pastorale, nevengdamas komiškų elementų. Jis laikomas ir libreto autoriumi.

1638 m. – H. Schütz „Orfėjas ir Euridikė“, jos rankraštis, deja, neišliko.

1647 m. L. Rossi „Orfėjas“. Italų kompozitorius, kuris paties kardinolo Mazarinio 1646 m. buvo pakviestas į Romą tam, kad po metų įvyktų šios operos premjera.

Vėliau dienos šviesa išvydo A. Sartorio „Orfėjas“ (1672 m.), J. P. Kriegerio „Orfėjas“ (1683 m.), J. Baptiste Lully „Orfėjas“ (1690 m.).

1726 m. pasirodė G. Ph. Telemann „Orpheus“. Trijų veiksmų vokiečių kompozitoriaus opera parašyta vokiečių kalba, su itališkais ir prancūziskais intarpais, kuriuos kompozitorius nukopijavo iš Handelio ir B. Lully operų. Žinoma, kompozitorius šiuos kaltinimus neigė. Po premjeros rankraštis dingo. Jis buvo atrastas tik XX a.

Minėtini ir šie kūriniai – 1762 m. Ch. W. Glucko „Orfėjas ir Euridikė“, 1763 m. F. J. Dellerio „Orfėjas ir Euridikė“, 1786 m. J. G. Naumanno „Orfėjas ir Euridikė“, 1791 m. F. J. Haydno „Orfėjas ir Euridikė“, 1854 m. F. Liszto simfoninė poema „Orfėjas“, 1858 m. J.

Offenbach operetė „Orfėjas pragare“, R. Ducasse pantomima, šokis ir muzika „Orfėjas“ 1913, skurtas balerinai I. Rubinšteina, 1926 m. E. Kreneko opera „Orfėjas ir Euridikė“, 1947 m. I. Stravinskio baletas „Orfėjas“, V. de Morales muzikinė drama „Orfėjas“, 1947. Šios dramų pagrindu 1959 metais tuo pačiu pavadinimu pastatytas filmas (1959 m. šia tematika sukurti du filmai: Marcelio Camus „Juodasis Orfėjas“ ir J. Cocteau „Orfėjo testamentas“). Veikiausiai vieną iš jų straipsnio autorė ir turi omenyje – red. past.). 1975 m. – A. Zhurbino roko opera „Orfėjas ir Euridikė“.

Ir tai dar nėra baigtinis sąrašas, o tik dalis šia populiaria antikinė tema parašytų muzikos kūrinių.

Tęsinys kitame numeryje

BRONIUS RADZEVIČIUS

„TÈVE“, – PASAKYS

Ant seno piliakalnio prie upės – šlaitas aukštas ir apaugęs alksniais, yra juodųjų aviečių, bet yra ir gyvačių – ganosi karvių banda. Kalno papėdėje – ekskavatoriaus išrausta žvyro duobė, joje sėdi berniukas ir skaito knygą apie senovės Graikiją. Nerenka aviečių, nežiūri karvių. „Tegu, – jis galvoja, – karves gano tėvas. Vis vien neturi kas veikia, o man laikas brangus, aš turiu skaityti, nes yra kažkas, ko negaliu pasakyti žodžiais, ir niekas to nesupranta, nors tas kažkas turi būti svarbiau už viską.“ Sunkiais auliniais batais apsiavęs, aplink bandą vaikšto tėvas. Batai jam nugraužė kulnus, nuo vaikščiojimo skauda blauzdas, ir, pliaukštelėjęs į priekį išbėgusiai karvei botagu, kopia šlubuodamas į viršukalnę, žvalgosi, nori pamatyti, kur tas vaikas. Tegu dabar ir jis eina karvių saugoti, užteks tų mokslų, vis tiek iš knygų duonos nevalgys. Tačiau vaikas lindi žvyroduobėje, jo nuogos blauzdos – ant akmenukų, pariestos po savim. Vėjas žeria į akis smėlį, smėlis čėža atverstos knygos lapuose, lyg dar kartą ketindamas užpustyti Akropolį. Jis braukia nuo paveikslo smiltis ir, pasirėmęs ranka smakrą, vėl palinksta į knygą. Nuo pakriaušės smėlis byra ant jo plaukų, kai jis atsiremia nugara į smėlio sieną, byra už plono kaklo.

O tėvas vaikštinėja viršuje, žvalgo si į visas puses, ilgai žiūri į krūmus, kur yra aviečių, ir retkarčiais šūkteli vaiko vardą, tačiau vėjas išdrasko skiemenis, ir tėvas šūktelėjęs praverta burna vaikščioja po kalną, o batai žliugsi lyg pripilti vandens.

Dangus apsiniaukęs; debesys plaukia ir plaukia, laukai tušti, ruduo – ši žemė jau po gervių klyksmo. Linguoja dirvono žolė, praretėjusiais lapais užauja medžiai. Iš kairės nuo piliakalnio – vieškelis, bet juo jau niekas nevažiuoja. Vakariniame kalno šlaite maža pirkelė, atokiau – apleistos kapiinės.

Rytuose, už puskilometro, – miestelis. Raudonos malūno plytos, sandėliai ir aikštelė prie parduotuvės. O į pietus ir šiaurę – laukai, ir vėjas išsmaginęs bloškia į apšepusį tėvo veidą, į gauruotą krūtinę atlapotais lino marškiniais. Virš jo galvos, kurią dengia aptrinta kepurė, virš miestelio, virš karvių bandos, virš tuščių laukų,

virš namuko kalno šlaite, virš žvyroduobės skaitančio vaiko plaukia ir plaukia debesys, plaukia Akropolio pusėn.

Tėvas stovi ant kalno prieš vėją,

jo akys sudrėksta.

Prietema, atgriūva debesis, ant Akropolio papteli lietaus lašas. Alkūne – delnai smėlėti – vaikas nubraukia lašą, isikiša užantin knygą ir, palikęs smėly savo blauzdų išpaudus, bėgte leidžiasi į avietyną. Paskubom pririnkęs saują aviečių, kelias sutraiškęs, išsitepęs lūpas ir rankas – suvalgyti jis nė vienos nesuvalgė, – bėga pas tėvą, atiduoda jam uogą ir, ištiesęs uoguotas letenėles, stypso priešais. Uogos – tai įrodymas, kad šiandien jis neskaitė, o rado geresnį užsiėmimą. Užtat rytoj tėvas negalės pasakyti: „Ką tu ten ir radai tose knygose?“, nes rytoj jau nebus žvyroduobės, ir jam teks skaityti tėvo aki-vaizdoje kur ant kemso.

Iš po aplėpusios, į šoną nusmauktos kepurės žiūri į tas letenėles tėvas ir vos tvardosi nesijuokęs. Jo marškinių apykaklė atbrizgus, keliai truputį sulenkti. Kai vaikas nueina, kai jis leidžiasi į pakalnę, tėvas žiūri jam įkandin, žiūri, kaip jis tolsta, užbėga karvėms už akių, abiem rankom mojuoja ir gena į tvoros pusę. O laukai vis labiau temsta, ant kalno stiprėja vėjas, nyki, negyva vietovė, plėšosi šlaite medžiai. Lašai vis dažnėja. Suvarę už tvoros karves, jie eina į trobelę.

Į mažą stiklo kvadratą daužia lietus. Ant stalo – pieno puodukas. Temsta ir temsta. Žmonių balsai prietemoje tylūs, tie balsai mažoje trobelėje prieš naktį, kai lietus beldžias į langą. Piliakalnyje, laukuose – lietus ir vakaras. Vėjas plėšia lapus nuo medžių, kaip lapai krinta balsai ir žodžiai.

„Tėve“, – pasakys jis po daugelio metų, praeidamas vieškeliu pro šį jau iki pusės metalinių žiaunų nugraužtą kalną. „Tėve...“, – tepasakys, praeidamas pro šio namuko pamatinius akmenis ir krosnies plytas, – kai bus visai toks pat pavakarys, prieš lietų, kai debesys vėl plauks į Akropolio pusę, tik kalnas jau bus tuščias, – ir sustos ant žvyroduobės krašto, kur kažkada pasiliko jo plikų blauzdų išpaudai. □

Blausiai rausva lempos šviesa krito ant susėdusių už stalo vyrų veidų. Įraudę, atsisegioję švarkus, jie susidauždavo stiklinėmis, kalbėdamiesi apie karą, apie tai, kiek teko kiekvienam iškentėti, kiek jie patyrė pavojų, kol pagaliau atsidūrė šioje pasvirusioje trobelėje, kurią dabar gaubė vasario naktis, šalta mėnesienos naktis, kai nuo šalčio pokšėjo sienos ir netoliese ant kalvos dunksančiame miške aidėjo vilkų staugimas. Kampe buvo sustatyti trys medžiokliniai šautuvai, ir jų pilkšvame plieniniame paviršiuje atsimušę aprūkusios lempos šviesa.

Tamsiausiam pirkios kampe, susirietęs ant lovos, tupėjo berniukas. Nė akimirka jis nenuleido akių nuo vyrų. Kad geriau matytų rausvame šviesos pluošte susispietusius vyrus, kartais primerkdavo tai vieną, tai kitą akį, atsiklaupdavo ant drobinių paklodžių ir visu kūnu pasiduodavo į priekį.

– Tau laikas miegoti, – pasakė priėjusi motina, paėmė rankom už petelių, ir jo galvutė susmego į didelę pūkinę pagalvę. Tačiau vos motina spėjo nusiukti, jis pašoko ir vėl susirietė.

Aukštas, ant akių užkritusiais plaukais vyras pateliūskavo butelyje likusią degtinę ir žvilgtelėjo į priešais sėdėjusį vaiko tėvą.

„Negi mama nebeturi pasislėpusi daugiau?“ – pagalvojo berniukas ir suplojo rankomis per plikus kelius, pastebėjęs, kad tėvas mostelėjo vyrams ir, pakilęs nuo suolo, nuėjo į virtuvę, iš kur girdėjosi indų barškenimas ir prislopintas moterų šnabždesys.

Netrukus tėvas vėl pasirodė. Marškinių rankovės buvo atraitytos; kairėje rankoje jis nešėsi ąsotį, dešinėje – degtinės butelį. Berniukas pašoko, užsi-tempė kelnes, paraitė savo marškinių rankoves ir įbedė žvilgsnį į stalą. Pagaliau! Tėvas atsišliejo į sieną, apžvelgė sėdinčius vyrus. Dabar turi prasidėti daina. Tačiau vyrai vis dar kalbėjosi, mosavo rankomis, juodasis trenkė kumščiu, net pašoko indai. Berniukas prislinko prie lango – ir staiga: „Taip tyliai skamba daina po miškus“... Išgirdo stiprų, aukštą tėvo balsą, kuris akimirka skambėjo vienas. Paskui jį pasigavo galingi vyrų balsai. Oro banga trenkė į apšalusius trobelės langus, sudrebino juos. Lempas šviesa pliūptelėjo ir prigeso. Iš virtuvės išėjo moteris ir pastūmėjo lempą nuošaliau, į stalo kamą.

Berniukas valandėlę žiūrėjo į mėnesienoje blizgančią sniego lygumą, į blyškiai mėlyną dangaus skliautą virš miško. Paskui vėl susiraitė ant lovos,

PASLAPTINGAS PASAULIS

bet neilgam. Kai iš vyrų krūtinų išsiveržė nauja melodija, jis basomis kojomis atsistojo ant grindų ir ėmė dainuoti iš savo tam-

saus kampo kartu su vyrais. Balsas buvo per silpnas, ir jis ėmė mojuoti rankomis. Nežinia, gal vyrai išgirdo ir jį (nors jis labai nenorėjo), nes vienas paklausė tėvo:

– O kur tavo vyrukas?

– Miega, kur jis daugiau bus, – ir tėvas atsisuko į kamą, kuriame tūnojo berniukas, tačiau, matyt, nieko nepastebėjo, nes greit nusigrėžė.

Dainos sekė viena po kitos. Ir berniukas neištvėrė: išlindo iš savo kampo ir sustojo tėvui už nugaros. Vyras, kurio juodi plaukai buvo užkritę ant akių, pakėlė galvą, bejėgiškai palinkusią ant stalo, ir pastebėjo jį. Berniukas buvo besprunkas, kai išgirdo jo balsą:

– Sėsk. Išgersi alaus.

Tada atsigrėžė tėvas ir visai nesutriko, jį čia išvydęs, tik uždėjo delną jam ant peties ir pasislinko, palikdamas vietas.

Dabar jis matė dideles vyrų rankas, keliančias vieną stiklinę po kitos. Tamsiais ilgais plaukais apaugę tėvo pirštai paėmė duonos riekutę, dešros ir padavė berniukui. Jis nugėrė gurkšnį alaus, nusišluostė lūpas ir susiraukė. Paskui pasilenkė tėvui prie ausies ir paprašė:

– Uždainuok dar ką nors.

Tačiau vyrai kalbėjosi, o jis matė tik stambias, plaukais apaugusias jų gyslotas rankas.

– Ir tu čia! – pasigirdo motinos balsas. – Reikia čia tokio dainininko! Marš greičiau miegoti.

Berniuko akys prisipildė ašarų. Kad niekas nepastebėtų, jis nuleido galvą ir uždėjo basą koją ant šalto ir drėgno tėvo bato.

– Tegul pabūna... – pasakė tėvas.

Berniukas dar žemiau nuleido galvą ir maža ranka paglostė odinį tėvo bato aulą.

Paskui vyrai išsiskirstė. Giliu puriu sniegu nuklotais laukais po vieną jie brido į pamiškėje išsimėčiusias sodybas, palikdami kreivus, bet gilius pėdsakus.

Rytojaus dieną pakilo vėjas, užpustė visus kelius ir takus. Berniukas su tėvu klojime pjovė malkas. Už sienų stūgavo vėjas ir blaškė sniegą. □

Atsiminimai apie lietuviškų giedojimų įvedimą Seirijų bažnyčioje

ALGIMANTAS KATILIUS

XIXa. pabaigoje – XX a. pradžioje Lietuvos katalikų bažnyčiose vyko kovos dėl pridėtinių pamaldų kalbos tarp lietuvių ir lenkų kalbų. Tomis kovomis ypatingai pasižymėjo Vilniaus vyskupija, bet jos vyko ir Žemaičių bei Seinų vyskupijose. Seirijų parapija priklausė Seinų vyskupijai. Trumpai pažvelkime, kokia kalbų vartojimo padėtis buvo Seinų vyskupijos bažnyčiose.

Seinų vyskupija dalijama į dvi beveik lygias dalis. Vienoje dalyje gyveno lietuviai, o kitoje – lenkai. Lietuvių ar lenkų gyvenamose parapijose nekildavo problemų dėl kalbos vartojimo bažnyčiose. Pridėtinės pamaldos buvo atliekamos viena ar kita kalba. Tai dėl ko gi kildavo konfliktai? Pirmiausia, tai buvo paribio parapijos tarp lietuvių ir lenkų gyvenamų teritorijų. Kitas nesutarimų židinys – tos parapijos, kuriose gyveno daugiau ar mažiau lenkų tautybės žmonių ir tokių asmenų, kurie laikė save lenkais.

Iš visų Seinų vyskupiją valdžiusių vyskupų lietuvių kalbai bene priešiščiausias buvo vyskupas Paulius Strašinskis, kuris vyskupiją valdė 1837–1847 m. Jis lietuvių kalbą net vadino „avinų kalba“, lenkų kalbą įvedinėjo net lietuviškose parapijose. Čia vyskupo P. Strašinskio įvesta lenkų kalba po jo mirties daugelyje parapijų savaime nunyko. Tačiau liko tokių parapijų (ir ypač Dzūkijoje), kur lenkų kalba išsilaikė iki XIX a. pabaigos – XX a. pradžios ir ne vienoje parapijoje virto lietuvių ir lenkų tarpusavio ginčų objektu. Lenkų kalba buvo vartojama ir tose parapijose, kuriose dvasininkai nemokėjo lietuviškai arba jei ir mokėjo, tai nekalbėjo lietuviškai ir parapijiečius skatino kalbėti lenkiškai.

XIX a. pabaigoje, stiprėjant lietuvių tautiniam atgimimui, tose parapijose, kuriose nebuvo pridėtinių pamaldų lietuvių kalba, daugiausia jaunų dvasininkų pastangomis, žmonės ima reikalauti lietuviškų giedojimų ir kitų apeigų, kurias leido bažnytinė liturgija, lietuvių kalba. Archyvuose galima rasti ne vieną prašymą lietuvių kalba, kuriuose vyskupijos vyresnybės prašoma įvesti lietuvių kalbą bažnytinėse apeigose. Didesni ar mažesni ginčai XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kurie kartais peraugdavo į tarpusavio nesutarimus, vyko Alytaus, Berznyko, Kalvarijos, Lazdijų, Liubavo, Seirijų, Simno, Smalėnų, Veisiejų, Vištyčio parapijose. Didžiausi nesutarimai, kurie virto kruvinais susirėmimais, įvyko Berznyko (dabar Lenkijos Respublika) ir Kalvarijos bažnyčiose. Berznyko bažnyčia buvo uždaryta, o parapija padalinta į dvi dalis, t. y. buvo įkurta nauja lietuviška Kučiūnų parapija.

Apie parapijose vykusius nesutarimus dėl pridėtinių pamaldų kalbos yra išlikę negausūs šaltiniai. Tuo labiau yra labai mažai tiesioginių įvykių dalyvių liudijimų. Skaitytojų dėmesiui pateikiami vienos tokių įvykių dalyvės atsiminimai. Tai Seirijų parapijos (dabar Lazdijų rajonas) parapijietės Marės Kukučioniūtės-Parajeckienės atsiminimai, kuriuos 1937 m. užrašė kun. istorikas ir kraštotyrininkas Jonas Reitelaitis (1884–1866). Atsiminimų mašinraštinis tekstas saugomas Viniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F102–167, 1, 107–109). Atsiminimuose minimus dvasininkus ir kai kuriuos faktus reikėtų siek tiek plačiau paaiškinti.

Minimas kun. Mikalojus (mašinraštyje – Antanas) Gajauskas (Gajewski). Jis Seirijų parapijoje klebonavo nuo 1844 m. iki 1858 m. Buvo lenkas ir nemokėjo lietuviškai. Kun. Simonas Strimavičius Seirijuose klebonavo 1859–1872 m. Atsiminimų autorė teigia, kad jis pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus Seirijų bažnyčioje, bet istorinėje literatūroje nurodoma, kad lietuviškai pamokslus pradėjo sakyti klebonas Kazimieras Sakavičius (1872–1876). Kun. Motiejus Bukšnys Seirijų parapijos vikaru buvo nuo 1871 m. iki 1877 m. Jis bažnyčioje sakė lietuviškus pamokslus. Seirijų klebonu nuo 1885 m. iki 1891 m. buvo kun. Motiejus Bujauskas (1839–1891), kuris gyvenimo pabaigoje pasidavė lenkų įtakai. Kun. Antanas Katilius (1848–1915) Seirijuose kunigavo porą kartų. Pirmiausia buvo vikaru (1877–

Seirijų bažnyčia

1885), o nuo 1896 m. iki mirties klebonu. Kun. Kazimieras Grinkevičius vikaravo 1895–1899 m. Kun. Petras Dvaranauskas (mašinraštyje – Jonas) Seirijuose vikaru buvo 1890–1891 m. Jis bažnyčios choristus išmokė giedoti lietuviškai. Po P. Dvaranausko 1891 m. vikaru buvo kun. Juozapas Bacevičius, kuris netrukus spalio 17 d. mirė. Kan. Ignotas Bartlinskis Seirijuose klebonavo 1891–1896 m. Atsiminimų autorė rašo, kad prie kan I. Bartlinskio Seirijų bažnyčioje išgalėjo lietuviški giedojimai. Tačiau iš tikrųjų lietuviškus giedojimus Seirijų bažnyčioje palaipsniui įvedė kitas klebonas – Antanas Katilius.

Marės Kukučioniūtės-Parajeckienės iš Noragėlių atsiminimai

Einu 74 metus, esu gimusi Gervėnų kaime. Mano tėvas buvo linkęs dažnai vaikščioti į bažnyčią ir su Seirijų kunigais palaikydavo artimus santykius. Jis juos pavėžindavo į kaimynų parapijas, kai reikdavo, nueidavo darbo padirbėti prašomas ir t. t. Jis mokėjo skaityti ir lietuviškai, ir lenkiškai, ir galėdavo pagiedoti. Jis mums pasakodavo, kad seniau Seirijų bažnyčioje visos giesmės ir pamokslai būdavo sakomi tik lenkiškai. Škaplierinės Panelės Švenč. atlaidas buvęs švenčiamas iš senų senovės, o šv. Antano šventę įvedęs ilgus laikus Seirijuose klebonavęs kun. Mikalojus Gajauskas, lenkas. Gajauskas labai nekenčęs lietuvių ir kalbėjęs tik lenkiškai, vikarai būdavę lietuviai, bet jie lietuviškai tik išpažinties klausydavę, o pamokslus tik lenkiškai sakydavę. Vaikus katekizmo mokydavę tik lenkiškai ir vaikus prie išpažinties beveik išimtinai rengdavęs kun. Gajauskas. Paskui klebonu buvęs kun. Simanas Strimavičius. Jis įvedęs šventę Apaštalo Simano ir Judo. Ir kai jau gavęs leidimą švesti šią šventę, tai įkopes į sakyklą ir ją žmonėms paskelbęs ne lenkiškai, kaip tai jau buvo įprasta, bet lietuviškai. Jis perskaitęs evangeliją lenkiškai, paskui lietuviškai ir lietuviškai prabilęs: aš pastebėjau, kad jūs per mažai suprantate lenkų kalbą ir negalite gerai suprasti pamokslų, tai štai aš savo klebonavimo atminimui įvedu šiokiadienyje švesti Simano ir Judo atlaidus ir pradėsiu kai kada jums pasakyti po lietuvišką pamokslą. Tai šis jo pamokslas buvęs pirmas lietuviškas Seirijų bažnyčioje pamokslas. Ilgainiui lietuviški pamokslai pradėjo būti dažnai sakomi, ypač prie vėliaus gyvenančių kunigų. Labai lietuviškai pamokslus sakęs ir poterių mokinęs kun. vikaras Bukšnys.

Kai turėjau 10 metų, tai pradėjau vaikščioti mokintis katekizmo ir rengtis išpažinties. Mokino vaikus klebonas kun. Bujauskas lenkiškai. Aš ir kiti vaikai iš kaimų lenkiškai menkai supratome ir mokintis buvo sunku. Aš mokiausi ir rengiausi prie išpažinties 5 metus. Turėjau stiprų balsą ir gerai galėjau giedoti pirmu balsu. Bažnyčios giesmininkai tada ir bažnyčioje rožančių, ir ant vargonų per Mišias giedodavo lenkiškai, taip kaip dabar gieda lotyniškai. Prieš mane ilgai kantarkavo dabar dar gyva Marė Jurelionienė Seirijuose. Kai mane pakvietė kantarkauti, tai giesmininkais buvome šitie žmonės: Antanas Baranauskas iš Krikštonių, Karalius Tumasonis iš Lapšiaus, Juozas Ardzijauskas iš Seirijų, Jonas Kyguolis iš Žagarių,

aš, Marė Kukučioniūtė, iš Gervėnų, mano sesuo Ona ir pusseserė Vikta Kukučioniūtė, Ona Palūpiūtė, Vikta Semeniūtė iš Ginčionių, Uršulė Bražinskiūtė iš Avizienių, Morta Dudzinskiūtė iš miesto, Marcelė Babarskiūtė, kunigo sesuo, iš Ročkių. Mes visi buvome jauni. Vikaru buvo jaunas kunigas Antanas Katilius. Jis mokino mus giedoti. Bet jis išėjo į Šventęžerį. Aš jį vikaru mažai pamečiau. Po jo vikaru buvo kun. Kazimieras Grinkevičius. Jis mus mokindavo giedoti su skripka vadžiodamas natas. Giedodavome lenkiškai ir lotyniškai, bet ką giedame, nesuprasdavome. Mes sakydavome, kad jei pamokslai sakomi lietuviškai, tai ir giedoti reikia lietuviškai, nors kunigėlis tam pritardavo, bet sakydavo, kad negalima, nėr mados, neleis klebonas. Pamokslus jau tada sakydavo vien tik lietuviškai. Evangeliją skaitydavo pirma lenkiškai, paskui lietuviškai, o po pamokslų užsakus garsindavo lenkiškai (ir mano užsakus dar lenkiškai užsakė), kitoki skelbimai buvo garsinami lietuviškai.

Buvo toks Tamulionis. Jis su Karalium Tumasoniu ir Vainiūnu Miliiais vaikščiodavo Vilniaus Kalvarijose, važinėjo Ryme ir Šventojoje Žemėje ir grįžęs ėmė pasakoti, kad visur žmonės meldžiasi savo kalba, tik čia mes vis dar nedrįstame melstis taip, kaip kalbame. Jau kun. Grinkevičius buvo mokinęs kelias giesmes lietuviškai pagiedoti, namieje ir giedodavom lietuviškai, bet bažnyčioje vis traukdavom lenkiškai. Kai vikaru atėjo kun. Petras Dvaranauskas, tai išmokino Graudžius Verkmus giedoti lietuviškai, ir kun. kleb. Bujauskas buvo sutikęs leisti gavėnioje juos lietuviškai giedoti, ir pirmąjį sekmadienį gavėnios giedojome ir buvo nieko. Bet klebono šeimininkė buvo arši lenkė ir nekenčė lietuvių kalbos. Ji parėjus iš bažnyčios ėmė rėkti ant klebono, kad leidžia bažnyčioje kažką muziką ir kad kai gieda lietuviškai, tai labai bjauru, ir ji net alpstanti nuo to cypimo. Klebonas labai klausė savo šeimininkės ir davėsi jai įkalbamas. Kitą sekmadienį jau pasakė mums, kad giedotume, kaip giedoję, lenkiškai. Bet vyrai kun. Dvaranausko ir Karaliaus paraginti ketino giedoti lietuviškai. Pas altorių „Górskie zale“ užgiedojo pats kun. Bujauskas. Karalius su Ardzijausku suriko tęsti giesmę lietuviškai, ir mes rėkėme lietuviškai. Bažnyčioje žmonės vieni giedojo lenkiškai, kiti lietuviškai. Lietuvių buvo dauguma ir lietuviška giesmė paėmė viršų. Pas altorių ir skambino, ir mojavė, kad nustotume giedoję, bet išgiedojome ligi galo. Po pamaldų klebonas ne lietuviškai, bet lenkiškai išbarė ir visą bažnyčią, ir kantarų, kad bažnyčioje daro „kocią moziką“ ir lietuviškai giedoti uždraudė. Sakė pasitrauksias nuo altoriaus, jei kitąsyk bandysime cypauti bažnyčioje. Nukentėjo kun. Dvaranauskas: jį kaip agitatorių klebonas pasirūpino kitur iškelti, o į jo vietą atėjo vikaru kun. Bacevičius, ligonis džiovininkas. Jis buvo labai geras ir mes, giesmininkės, dažnai pas jį nueidavom, gaudavom lietuviškų knygų paskaityti. Ir jis mums liepdavo nenusileisti: giedoti lietuviškai ir tiek.

Buvo toks Pranas Runta iš miesto ir iš Ročkių Jakubauskas ir Sebastinas iš Žagarių, tai jie lenkiškai giedodavo. Sekmadieniais tai jie skubindavo užsėsti anksčiau suolus, ir kol dar ateidavo Baranauskas ar Tumasonis, tai ir užimdavo rožančių giedoti lenkiškai. Mes kantarkos giedodavome, kaip vyrai pradėdavo, bet jei Karaliaus kumpanija susėsdavo, tai ir pagiedodavom rožančių lietuviškai. Bet taip lietuviškai tik apie dukart ir pagiedojom. Klebonas vis barėsi už lietuvišką giedojimą, o vyrai bardavosi, kam giedam lenkiškai. Tai daugelį sekmadienių ir visai neidavome giedoti. Vieni lenkuojantieji giedodavo, bet jie menkus balsus turėjo, tai ir giesmė jų menka išeidavo.

Atėjo Devintinės Dievo Kūno šventė. Vyrai susitarė ir mus įgraudino, kad per koplytėlių procesiją būtina turime giedoti lietuviškai. Sumą laikė pats klebonas kun. Bujauskas. Paėmė monstranciją į rankas, užgiedojo procesijai „Twoja cześć ch-wala“. Mes gi kantarai ir užtraukėme „ant amžių garbę tau duoda žmonės“, ir einame. Klebonas suvirbėjo, matome – jo rankos dreba, bet procesijos nenutraukė. Apvaikščiojus koplytėles ir „Te Deum laudamus“ atgiedojus, klebonas nusiėmė arnotą,

Nukelta į 8 psl.

Bern. Brazdžionio, pirmojo Maironio muziejaus vadovo, GYVENIMO IR VEIKLOS FRAGMENTAI

JŪRATĖ IVANAUSKIENĖ

Birželio 28-ąją Maironio lietuvių literatūros muziejus švęs savo veiklos 75-ąsias metines. Ta proga verta prisiminti pirmąjį muziejaus vadovą poetą Bernardą Brazdžionį, kuris sunkiomis karo ir okupacijų sąlygomis sugebėjo ne tik saugoti garbaus poeto Maironio atminimą, bet ir plėsti muziejaus veiklą, rūpintis kultūros ir literatūros paveldo išsaugojimu.

Prieš 75-erius metus, 1936 m. birželio 30 d. laikraščio „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Atidarytas Maironio-Mačiulio muziejus“ rašoma: *Sekmadienį, birželio 28 d., 12 val., Muziejaus gt. 5, tuose pačiuose namuose ir bute, kur gyveno ir dirbo mūsų didysis tautos dainius Jonas Maironis-Mačiulis, buvo atidarytas muziejus. Muziejų atidarė švietimo ministerio vardu kultūros reikalų departamento direktorius dr. A. Juška.*

Muziejus veikė, funkcionavo, buvo priimami lankytojai. Muziejaus veiklos archyve saugoma pirmoji muziejaus lankytojų registracijos knyga, kurioje pirmasis įrašas – 1936 m. liepos 12 d.

Iki 1939 m. rudens šiuose rūmuose dirbo Tautosakos archyvo komisija, todėl muziejaus priežiūra buvo pavesta komisijos pirmininkui dr. J. Baliui. Tautos archyvo komisijai išsikėlus, muziejus liko be priežiūros, todėl 1940 metais Švietimo ministerija pirmuoju muziejaus vadovu paskyrė poetą Bernardą Brazdžionį. Buvo įvykdyta Maironio testamentinė valia, kad *muziejaus užvaizdą skirtų švietimo ministeris, bet žmogų dorą ir rimtą, ypač literatą.*

Todėl poetas Bernardas Brazdžionis muziejininkams svarbus ir kaip pirmasis Maironio muziejaus vadovas, dirbęs muziejuje 1940–1944 metais. Viešėdamas Lietuvoje, poetas dažnai lankydavosi muziejuje, o 1991 m. birželio 17 d. svečių knygoje įrašė: *Džiaugiuosi, kad Maironio namai ne tik muziejus, ne tik archyvas, bet ir literatūros sodas, kur skamba poetinis žodis.* Tad po jo mirties žmona Aldona Brazdžionienė nusprendė literatūrinį bei memorialinį palikimą persiųsti į Maironio lietuvių literatūros muziejų. Tai nebuvo vien šeimos noras – Bern. Brazdžionis ir pats planavo, kad ateityje jo archyvas pateks į muziejų.

Taip iš Los Angeles parkeliavo pats didžiausias muziejaus rinkinys, kurio medžiaga atskleidžia Bern. Brazdžionį visose jo gyvenimo ir veiklos srityse.

Kitas svarbus informacijos šaltinis – Maironio lietuvių literatūros muziejaus veiklos archyvas: čia saugomuose dokumentuose fiksuoti Bern. Brazdžionio – pirmojo Maironio muziejaus vadovo veiklos faktai.

Poeto gyvenimas ir veikla nėra išsamiai tyrinėta. Muziejininkai, gilindamiesi į archyvalijas, tarsi iš naujo „dėlioja“ ir aiškinasi 95-erių metų gyvenimo kelią. Rankiojame faktus, dėliojame poeto gyvenimą iš laiškų, fotografijų, dokumentų, užrašų, įvairių rankraščių, spaudos, amžininkų prisiminimų.

Bern. Brazdžionis gimė 1907 m. vasario 2 d. Stebeikėliuose (dabar Pasvalio raj.) Poeto gimtinėje išlikęs tik senas ažuolas ir poeto tėviškės atminimui pastatytas liaudies meistro J. Tamulionio koplytstulpis. Tiesa, 1981 m. vasarą, keletas tikinčių Lietuvos jaunuolių šioje vietoje buvo pastatę kryžių, tačiau jis labai greitai buvo nugriautas ir sunaikintas.

Tėvai turėjo žemės ir trobele, tačiau Stebeikėliuose ateities nematė, todėl 1908 metais kartu su mažu sūneliu Bernardu išvažiavo į Ameriką laimės ieškoti. Grįžo 1914 m., prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą.

Mokyklą Bern. Brazdžionis pradėjo lankyti

Pasvalyje. Pasitraukus vokiečiams, parvyko mokytis į Žadeikių pradinę mokyklą, kurią baigė 1920 m. Ši mokykla 1991 m. pavadinta Bern. Brazdžionio mokykla. Į Biržų gimnaziją įstojo tik 1921 m. Savaitgaliais, šventėms grįždavo į Žadeikius. *Žadeikiai – mano brangioji tėviškė, į ją dažnai parbėga mano mintys,* – sakė Bern. Brazdžionis.

Besimokydamas jau pirmose gimnazijos klasėse, pradėjo kurti eiles, dalyvavo literatų būrelyje. Muziejaus rinkinyje saugomas interviu mašinraštis, skirtas poeto 50-mečiui, kuriame Bern. Brazdžionis prisimena: *Rašyti pradėjau pirmosiose gimnazijos klasėse. Paskatino mirtis. Sunkiai susirgus, atrodė, kad mirsiu. Peržvelgiau savo gyvenimą ir nusigandau – visai nieko nepadaryta. <...>. Negalėdamas ligoje rašyti, ėmiau eiliuoti atmintinai. Grįžęs į gimnaziją, ėmiau klasės rašomuosius darbus eilėmis rašyti. Lietuvių mokytojas buvo toks geras ir nuolaidus, kad ne tik neparašė dvejeta – dar pagyrė. Davė paskaityti aukštesniųjų klasių mokytojiui. Tas paskaitė aukštesnėse klasėse. Pagarsėjau. Nežinojau, kur dėtis, kaip nejauku buvo. Bet rašyti nebemečiau, tik rašiau „slaptai“. Pradėjau siųsti spaudai. Pirmas eilėraštis išspausdintas 1924 metų*

Kauno Maironio lietuvių literatūros muziejus

„Pavasary“, tikrai pavasarį. Tais pačiais metais Vytės Nemunėlio slapyvardžiu „Žvaigždutės“ žurnale išspausdino pirmąjį eilėraščių vaikams, kuriuo pradėjo savo kelią į vaikų poeziją.

Iš pašto tarnautojo sužinojusi apie sūnaus kūrybinius bandymus, motina vieną Kūčių vakarą paprašė, jog Bernardas perskaitytų savo eilėraščių, atspausdintą „Žvaigždutėje“. Išklaušęs eilėraščių „Jėzau geras, Jėzau šventas“, tėvas perspėjo sūnų, jog niekus rašinėdamas neturėtų pamokų apleisti. O motina, radusi gerą progą, pasakė, jog norėtų, kad sūnus taptų kunigu, tai galėtų ir giesmes rašyti. Galbūt tėvai buvo pastebėję sūnaus gabumus muzikai, nes, besimokydamas gimnazijoje, vėliau – universitete, jis grojo skudučiais, mokėjo groti lūpine armonikėle.

1929 m. Bern. Brazdžionis baigė Biržų gimnaziją ir įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą, kurį baigė 1934 m. pavasarį ir nuo tada dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą įvairiuose kursuose ir mokyklose. Tų pačių metų sausio 10-ąją vedė savo išrinktąją Aldoną Stanionytę.

1939 m. karo nuojauta lydėjo Lietuvą, tačiau Brazdžioniai nusipirko namus Kaune, Tvirtovės alėjoje (dabar Taikos pr.). Atrodė, jog laimė juos aplankė pačiu laiku – jau augo du sūnūs, Bernardas tapo Lietuvių rašytojų draugijos nariu, o 1939 m. išleistas eilėraščių rinkinys „Kunigaikščių miestas“ apdovanotas Valstybine literatūros premija.

1940-ieji metai. Kovo 1-ąją Bern. Brazdžionis paskirtas vadovauti Maironio muziejui Kaune. Kovo 4-ąją, švento Kazimiero dieną, Vilniaus universiteto salėje Bern. Brazdžioniu įteiktas Valstybinės literatūros premijos apdovanojimas. Pradėjęs dirbti muziejuje, Bern. Brazdžionis tuoj pat pasirūpino, jog būtų patvirtintas Muziejaus statusas, numatęs plėsti muziejaus veiklą, t. y. rinkti ir kitų rašytojų medžiagą: *Prie Maironio Muziejaus gali būti organizuojami ir kitų jo amžininkų rašytojų skyriai.* Šis statuto punktas nulėmė muziejaus ateitį. Tais pačiais metais Švietimo ministras sudarė

Maironio muziejaus Globos komitetą, kurio pirminku paskyrė Maironio testamentą vykdytoją kaunainką Pranciškų Penkuską, nariais – gimnaitį Mikalojų Lipčių, literatūros mokslininką Juožą Ambrazevičių ir Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus atstovą, muziejininką Paulių Galaunę.

Tačiau sovietų okupacija džiaugsmą prislopino. 1940 m. gruodžio 16 d. muziejaus pastatas buvo nacionalizuotas. Slėgė pirmoji trėmimų banga, namuose buvo atlikta krata, Brazdžioniai žinojo, jog yra sekami. Muziejaus iš patalpų neiškėlė, Bern. Brazdžionis ir toliau liko Maironio muziejaus vedėju.

Pečius slėgė įvairūs rūpesčiai, susiję su muziejaus veikla. Bern. Brazdžionio susirašinėjimas saugomas muziejaus veiklos archyve. 1941 m. spalio 22 d. Lietuvos mokslų akademija siūnčia Maironio muziejaus vedėjui raštą: *Pranešame, kad šiandien Tamstos vardu pasiuntėme per Komunalinį Banką tarnautojams algas už š. m. spalio mėn. 1–16 d., būtent: 1. Brazdžioniui Bernardui – rbl. 691,80; 2. Rimkūnui Petrui – rbl. 543,80; 3. Stankevičiui Juozui – rbl. 250,50*”. Tame pačiame rašte pažymėta, jog persiuntimo kaina 6,20 rbl. Šias išlaidas Bern. Brazdžionis išskaiciuotą proporcingai iš kiekvieno darbuotojo algos.

Kitą vasarą vėl nauja – vokiečių okupacija. 1941 m. muziejus pavadintas Maironio literatūros muziejumi ir perduotas Lietuvos mokslų akademijai. Bern. Brazdžionio rūpesčiu pagamintas muziejaus antspaudas. Muziejuje konservatoriumi dirbo žurnalistas, rašytojas Petras Rimkūnas. Jie su vedėju jau rinko eksponatus ne tik apie Maironį, bet rūpinosi ir kitų rašytojų medžiaga, susirašinėjo su Valstybine leidykla, Pabėgusių asmenų turto paskirstymo valdyba ir prašė perduoti į Rusiją pasitraukusių rašytojų rankraščius, nuotraukas, knygas. Tais pačiais metais lankytojams atidaryta Maironio didžioji svetainė.

Sunkūs buvo Bern. Brazdžioniui šie darbo metai, labai pravertė dar pradžios mokykloje išmokta vokiečių kalba. Muziejus veikė, reikėjo rūpintis esamais eksponatais, rinkti naujus, priimti lankytojus... Taip pat reikėjo vykdyti įvairius okupacinės valdžios duotus nurodymus: rašyti etiketes vokiečių kalba, rinkti aukas ir kt. Daugybę laiko atimdavo rūpinimasis papildomomis maisto kortelėmis, piniginiiais priedais už vaikų auginimą (už vieno vaiko iki 14 metų auginimą buvo mokamos 5 RM), algų išmokėjimu, pranešimai Mokslų akademijai apie algų gavimą, „pakvitavimų“ siuntinėjimas. Karo metais buvo įvairių buitinių prekių stygius, todėl teko rūpintis ir darbuotojų buitimi. Susirašinėjimas dažnai vykdavo vokiečių arba vokiečių ir lietuvių kalbomis. 1943 m. dokumente „FREIGABE – SCHEIN / LEIDIMAS“ Bern. Brazdžionis nurodo, kad reikalingos 3 poros 43 dydžio klumpių. Dokumento apačioje yra muziejaus vadovo paaiškinimas vokiečių kalba: *Mūsų darbovietėje yra trys tarnautojai, tad jiems skubiai reikalingi batai.* Kitoje dokumento pusėje nurodytos darbuotojų pavardės.

Karo metais muziejui buvo iškilę įvairių grėsmių: 1941 m. liepos 4 d. Bern. Brazdžionis ir vokiečių, ir lietuvių kalbomis rašė Kauno miesto komendantui, prašydamas *padėti gauti iš Feldkomentanto pažymėjimą, kad vokiečių kariuomenė Literatūros muziejaus patalpų neužimtų karo reikalamis. Visi esantieji Muziejuje daiktai, pavyzdžiui, Maironio, Vaižganto buto apstatymas ir kit., kaip eksponatai kasdieniam vartojimui negalimi, o kitur juos iškelti taip pat neįmanoma.* Bern. Brazdžionis, kaip religinės ir antitarybinės poezijos kūrėjas, turėjo autoritetą, todėl muziejaus buvo išsaugotas.

Muziejaus veiklos archyve saugomose dokumentuose fiksuota, jog 1942 m. Bern. Brazdžionis rūpinosi lėšų muziejaus išlaidoms gavimu, rašte

Atsiminimai apie lietuviškų giedojimų įvedimą Seirijų bažnyčioje

Atkelta iš 6 psl.

nenusivilkio nei albos, paliepė zakristijonui paduoti Evangelijų knygą ir nuo altoriaus tiesiog nuėjo į sakyklą. Kunigėlio turėjo būti pamokslas, bet jo neleido ir pats iš sakyklos perskaitė Evangeliją tik lenkiškai ir pasakė: „Aš bažnyčioj kačių muzikos daryti neleisiu, man bažnyčioj veseilių nekel-site ir nešoksite. Iš giesmininkų vyrus ir keturias pirmabalsias kantarkas prašalinu ir nuo procesijos altorėlių atstatau. Aš stoviu drūtai ir aš jus dar suvaldysiu. Aš jums parodysiu, kas aš esu ir t. t.“ Rėkdamas pasakė trumpą, bet piktą pamokslą. Išėjome iš bažnyčios, o sarmata, o žmonės juokiasi iš mūs, o lenkuojantieji mus plūsta. Parėjome namo, tėvas barasi: sako giedojote visas laikas lenkiškai ir gerai buvo, tik dabar sugalvojote su klebonu kivirčintis.

Atėjo sekmadienis, apie vikaro klausyklą pilna žmonių, o pas kleboną – tuščia. Vyras šoko į vys-

kupą skundus rašyti, Ardžijauskas net pats važinėjo į Seinus. Ir taip neramiai praėjo visa vasara. Kunigėlis Bacevičius vis mus ragindavo nusi-leisti, neiti atsiprašyti ir lenkiškai negiedoti. Lenkai miesto bandė kai kurias akmenais apmėtyti, ir taip atėjo Rožančiaus oktava. Į Seirijus klebonu iš Lazdijų atėjo kanaunykas Bartlinskas, o kun. Bujauskas gavo vyskupo įsakymą kitur išsikelti, kur būtent, nežinau. Ir jis taip tuo dalyku susigraužė, kad apsirgo ir už poros savaičių mirė visų parapijos lietuvių nekenčiamas. Visi tada ir sakė, kad mirė dėlto, kad gaspadinės oži uoliai ganė. Kun. Bacevičius paliepė mums visoms nueiti pas kanaunyką ir prašyti priimti kantarkas ir leisti giedoti lietuviškai. Mes nuėjome. Kun. Bartlinskas išklausinėjo, ar nesame kuom kitu nusikaltusios, kaip vien tik giedojimu, ir leido mums vėl grįžti kantarkauti ir procesijoje pasiimti savo daiktus, kas prie ko buvome. Nuo tada giedodavome jau lietuviškai.

Miesto seniai dar bandė lietuviams neleisti

giedoti, bet varžytinių neišlaikė: kai mes neidavome giedoti, tai jie vieni nieko nepadarydavo – neturėjo balsų. Jei mes lietuviai stodavome, tai pagiedodavome visaip ir lenkiškai, ir lietuviškai, ir lotyniškai, o jie vieni niekaip. Jakubauskas Ročkių keliskart mums mergoms ir alaus nupirko, kad tik giedotume lenkiškai, bet mes nei jo alaus negėrėme, nei lenkiškai negiedojome. Ilgainiui ir Runta su Jakubausku iš bažnyčios pradingo, ir mes nekludomi giedojome. Dar gyvas buvo, bet jau smarkiai sirgo kun. Bujauskas, kai naujas klebonas mus priėmė atgal į kantarkas. Be abejo, tas jam buvo didelis smūgis ir mirtį pagreitino. Ir juokėsi žmonės. Bujauskas sakė, kad jis drūtai stovi, o Ku-kučionkos ėmė ir nuvertė. Už dviejų savaičių po kun. Bujausko mirties mirė džiovininkas kunigėlis Bacevičius. Visa parapija jo labai gailėjosi. □

Autorius dirba Lietuvos istorijos institute, tyrinėja Seinų ir Lomžos archyvus

Gyvenimo ir veiklos fragmentai

Atkelta iš 7 psl.

Lietuvos mokslų akademijai nurodė metams reikalingų išlaidų sąmatą, kurios suma 6 600 RM.

Karo metais išlaikyti muziejų buvo sunku. 1942 m. birželio 10 d. muziejaus vedėjas raštu prašė akcinės bendrovės „Spaudos žodis“ finansinės paramos Maironio 10-jų mirties ir 80-jų gimimo metinių parodai, kurios suma buvo 3 500 RM. Parodos išlaidų sąmatą sudarė vitrinų, paveikslų ir piešinių rėminimas, dailininko darbas, diagramos ir lentelės apie Maironio kūrybą, nuotraukos. Taip pat už 1500 RM buvo planuojama pagaminti Maironio biustą ir jį pastatyti namų prieangio nišoje.

Bern. Brazdžionio rinkinyje saugomi du darbo Maironio literatūros muziejuje pažymėjimai, išduoti 1942 m., kuriuos buvęs muziejaus vadovas išsivežė besitraukdamas iš Lietuvos ir išsaugojo visose tremties kelionėse.

Prieš pasitraukiant į Vakarus Maironio namai buvo paskutinė vieta, kurioje glaudėsi Brazdžionių šeima. Gyvendamas Amerikoje, 1976 m. Bern. Brazdžionis laiške Maironio dukterėčiai rašytojai Danutei Lipčiūtei-Augienei rašė: *Šiek tiek pridėjęs pirštus prie Maironio muziejaus tvarkymo, vėliau visą laiką labai emiau į širdį įvairius dalykus ir faktus, susijusius su Maironio palikimu.*

Maironį, jo kūrybą visuomet vertino ypatingai. Los Andžele, Bern. Brazdžionio darbo kambaryje, priešais darbo stalą, ant sienos kabėjo Maironio portretas, papuoštas laurų šaka. *Maironis! Tas vienas žodis talpina save poetą – Dainių, Lietuvos laisvės šauklį – pranašą, skaidriausios lietuvių lyrikos kūrėją, vienintelio lietuvių epo (poemų) autorių, Tėvynės meilės bardą, Lietuvių tautos istorijos išreiškėją poezijoje, lietuvių kalbos grožio eilėraštyje puoselėtoją, visuose tautos vergijos metuose vilties, ištvėmės ir laimėjimo vaivorykštę*, – tarsi giesmė skamba jau gyvenant Amerikoje Bern. Brazdžionio parašyti žodžiai apie Maironį.

1989 m. Bern. Brazdžionis su turistine grupe atvyko į Lietuvą. Tai buvo didysis poeto triumfas. Lankėsi ir Maironio muziejuje, domėjosi ekspozicijomis, parodomis, veikla.

Nuo to laiko beveik kiekvienais metais Brazdžioniai grįždavo namo į Lietuvą, gyveno savo namelyje Kaune. Grįžęs visuomet užsukdavo į Maironio lietuvių literatūros muziejų, nesibodėjo duoti patarimų. Paskutinį kartą Lietuvoje lankėsi 2001 m. vasarą...

Muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė rašydavo Bern. Brazdžioniui naujienas apie muziejų, jo veiklą. Poetas noriai atsakydavo, patardavo ir perduodavo savo pastabas apie tai, kas jam nepatiko. 1996.6.26. rašo, jog gavo kvietimą, adresuotą B. Brazdžioniui, į muziejaus 60-mečio šventę ir paaiškina, kodėl nenori tokio vardo trumpinimo. Mat, jis visur pasirašinėja Bern. Brazdžionis, tai yra tarsi jo literatūrinis pseudonimas.

Taip pat užsimena ir apie savo parašo pakitimą: *Idomu būtų dar pora žodžių pridėti dėl parašo*

charakterio ir evoliucijos. Kaip matome, anų metų dokumente pavardė baigiama su linija, parašą pratęsiančia <...> gi dabar jau kuris laikas pasirašinėju baigdamas su užlaužta atgal linija <...>. Anksčiau dar buvo mostas į toli, į ateitį, o pastaraisiais, senatvės metais, tas mostas jau tramdomas, jau žvilgsnis užlaužiamas į dabartį ir gal net į praeitį. Bern. Brazdžionio minimas „anų metų dokumentas“ – tai pirmoji muziejaus lankytojų registracijos knyga, kurioje yra paties poeto įrašas apie jo pirmąjį apsilankymą muziejuje 1937 m. birželio 24 d., t. y. praėjus vieneriems metams nuo muziejaus atidarymo.

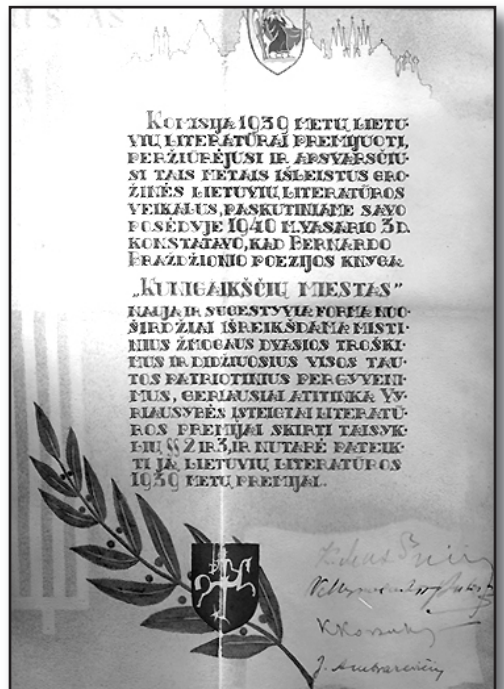
Bern. Brazdžionis buvo darbui, literatūriniam ir kūrybiniam reikalams atsidavęs žmogus. Pirmiausiai reiktų paminėti jo begalinį rūpestį Maironio reikalais: rūpinosi atminimo tinkamu įamžinimu, Maironio antkapio užrašo pakeitimu (net auką Katedrai ta intencija paskyrė), „Pavasario balsų“ leidimais, išvertė Maironio poemą „Nuo Birutės kalno“ ir rūpinosi jos leidimu.

Maironiui skirta ypatinga vieta ir bibliotekoje – išlikusi 51 šio autoriaus knyga, 16 „Pavasario balsų“ laidų. Ypač reta septintoji, išleista 1941 m. Lietuvoje. Bern. Brazdžionis teigia: *VII laida. Bolševikų cenzūra spausdinti neleido. Atspausinta ir įrišta tik 10 egzempliorių. Dar įdomesnė yra dvyliktoji, sutrumpinta laida. Apie ją Bern. Brazdžionis rašė: XII laida – 1944 metais. Iš vokiečių valdžios gautas leidimas išleisti kariams. Bombarduojant Weimarą, subombarduota spaustuvė ir visas „Pavasario Balsų“ rinkinys. Liko tik korektūrų lapeliai.*

Bern. Brazdžionis rūpestingai skaičiavo ir tikrino „Pavasario balsų“ laidas: beveik į kiekvieną knygą įdėti mašinraščio lapeliai su trumpu tos laidos aprašu. Apie 1947 m. Valstybinės Grožinės Literatūros leidyklos išleistą laidą rašė: *<...> Tai labiausiai suniokota „Pavasario balsų“ laida.* Pačioje knygoje Bern. Brazdžionis rašė pastabas, lygino įvairias laidas, pažymėdamas praleistas ar pakeistas strofas, žodžius, kablelius.

Bern. Brazdžionis archyvą kaupė, tvarkė ir vertino kaip tikras muziejininkas: dauguma laiškų yra tvarkingai sugrupuoti, rankraščiai sudėti į aplankus, dažnai išsaugotos jo rašytų laiškų ne tik kopijos, bet ir juodraščiai. Todėl rinkinyje yra ypatingai vertingos medžiagos, retų knygų, netgi bibliografinių retenybų. Tai jau minėti du „Pavasario balsų“ leidimai, seniausios memorialinės bibliotekos knygos – Schillerio „Raštų“ vokiečių kalba I tomas, išleistas 1877 m. Štutgarte ir Leipcige ir J. H. Ingramo knyga „Edgaras Alanas Po“, išleista Londone 1880 m. Schillerio raštus Bern. Brazdžioniui dovanavo Alė ir Edmundas Arbai. Knygoje yra jų dedikacija: *Su širdingais linkėjimais Poetui / Bernardui Brazdžioniui / savo buvimu pasauly / mums žiemas pavertusiam pavasariais, / ūkanas – vilties ir grožio saule. / Alė ir Edmundas / 1963 m. vasario 2 d. / Poeto B. Gimimo Diena. / Los Angeles, Calif.*

Yra dvi vertingos dvikalbės religinės knygos

1939 m. Valstybinės literatūros premijos skyrimo dokumentas su komisijos narių parašais, įklijuotas Bern. Brazdžionio eilėraščių knygoje „Kunigaikščių miestas“

vokiečių – žydų kalbomis. Tai: „Maldų knyga: vokiečių maldos šeimos ir viešoms pamaldoms“ ir „Iškilmingos žydų maldos visuomeninėse pamaldose ir žydų maldos namuose Vienoje ir keliolikoje kitų parapijų / Su vokišku J. N. Mannheimerio vertimu“. (Pažodiniai pavadinimų vertimai).

Tarp 32 maldynų ypač vertingos vyskupo Valančiaus kantičkos „Knyga giesmių arba Kanticzkos: Senėj par Motiejų Valanczauski Žemaičių Vyskupa parveizėta yr iszduota“, išleistos Tilžėje 1919 m.

Savo knygas žymėjo ekslibriais ir specialiu spaudu su monograma. Didelė dalis memorialinės bibliotekos knygų saugoma iš poeto namelio Californijoje parkeliavusiose lentynose, smulkesni daikteliai – rašomojo stalo stalčiuose.

Į muziejų parkeliavo įvairių meno kūrinių, tarp jų Vytauto Kasiulio, Viktoro Petravičiaus, Kazio Šimonio, Petro Rauduvės, Domicelės Tarabilienės, Antano Kučo, Jono Rimšos ir kitų autorių darbai. Netikėtai voke tarp laiškų rasti du J. Rimšos piešiniai.

Bern. Brazdžionio archyve – keli tūkstančiai laiškų. Jis, kaip tikras muziejininkas, viską kaupė, saugojo, sistemino. Būtent laiškuose atsiveria ne tik daugybė charakterio bruožų, kūrybinių išgyvenimų, bet ir meno kūrinių įsigijimo aplinkybės.

Bern. Brazdžionio darbai, skirti Lietuvai ir Dievui, buvo įvertinti. Kauno ir Pasvalio miestų Garbės pilietis, Vytauto Didžiojo universiteto literatūrologijos Garbės daktaras, buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino I laipsnio ordinu, Šaulių žvaigžde, Šv. Grigaliaus Didžiojo Riterių Komandieriaus ordinu bei Popiežiaus Jono Pauliaus II medaliu „Pro Ecclesia et Pontifice“ (vertimas iš lotynų kalbos „Už bažnyčią ir popiežių“). □